
Frazeologija v prozi Cirila Kosmača

Jurij Rojs

Prispevek, v katerem je frazeologija analizirana po slovničnih kategorijah, zajema vsa Kosmačeva prozna dela, nastala v skoraj pol stoletja. Besedne zveze so avtentične glede na opisovani čas in okolje ter glede na okoliščine. Kosmač piše v visokem slogu. Predvsem so lepe slike slovenske pokrajine: v pisanih barvah so naslikane rože in bilke, ob katerih diha slovensko narodno zaveden človek.

Phraseology in the Prose of Ciril Kosmač

This article analyzes phraseology by grammatical category and encompasses all of Ciril Kosmač's prose work, created in the course of nearly half a century. The phrases are authentic with regard to the time and environment described, as well as the circumstances. Kosmač writes in an elevated style. His portrayals of the Slovenian countryside are especially beautiful: his colorful writing depicts the flowers and blades of grass that typify the environment of people aware of their Slovenian heritage.

1 Ciril Kosmač spada med že dolgo uveljavljene in plodovite slovenske pisatelje, čigar novele, romani in pravljice so me vedno znova pritegovali. Pri tem me ni zanimalo samo sporočilo teh del, temveč prav tako način, kako je sporočilo jezikovno oblikovano. Ker se sam ukvarjam predvsem s frazeologijo, sem se odločil, da skušam dognati, katere so najpogostejše frazeološke značilnosti v Kosmačevem pisateljskem opusu. Analiziral sem objavljena prozna dela od leta 1946 do 1988. Pred sabo imam dvajset različnih proznih del iz skoraj polstoletnega ustvarjalnega dela Cirila Kosmača. – O njegovem proznem delu so sicer največ pisali Helga Glušič, Marko Kravos, Ivanka Hergold, Ivan Bizjak, Aleksander Zorn, Bojan Štih in Anton Ocvirk.

2 Slovensko frazeologijo je težavno obravnavati, ker Slovenci nimamo frazeološkega slovarja; s slovensko frazeologijo pa se ukvarja le nekaj raziskovalcev (Erika Kržišnik, Jože Toporišič, Janez Keber, Jurij Rojs ...). Pri svojem delu sem večkrat pogledal v *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa Matešića (1982). Uporabljal sem tudi *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, ki ga je uredila Antica Menac (Korač idr. 1979–1980). Nekaj pojmov iz frazeologije daje v *Slovenski slovnici* Jože Toporišič (2000).

Ob frazeološki obravnavi se je treba vprašati, kaj je *frazem* oziroma *stalna besedna zveza* (SBZ) ali *trdna besedna zveza* (rus. *устойчивый словесный комплекс*, УСК, nem. *die feste Wortverbindung*); vzporedno s tem imamo še izraz *frazeološka enota* (FE). Nekateri frazeologi uporabljajo izraz *ustaljena besedna zveza*. Vsak frazem ima jedrno besedo, tj. podstavo, in eno ali več komponent. Hrvaški jezikoslovec Rikard Simeon pravi, da je frazeologija »nauka o osobitim uzrečicama nekog jezika – skup ili upotrebljavanje osobitih izraza« (1969: 374).

Jože Toporišič poimenuje posamezne FE zraslek, sklop, skup in sestava (1973/74: 275–276). Zagrebški frazeolog Milenko Popović navaja: »Frazem je zadani skup od najmanje dviju riječi, u kojem je najmanje jedan član izmijenio svoje obično značenje, a koji se može uklopiti u kontekst poput svakog običnog leksema« (1980: 48). Akademikinja Antica Menac trdi, da je minimalna FE fonetična beseda »samostalna riječ na koju se oslanjaju proklitike i enklitike: *za dlaku, milo mi je, od davnine ...*« (1978: 221).

Na frazeologijo gledam širše; sem prištevam tudi krilatice, pregovore, reke, kletvice in tudi SBZ iz ljudskih in ponarodelih pesmi. Frazeologijo obravnavam predvsem glede na slovnične kategorije.

Če pogledamo frazeologijo Cirila Kosmača v celoti, takoj spoznamo, da glede na slovnične kategorije prevladujejo glagolski, pridevniški, zaimenski in prislovni frazemi, glede na pomenski izvor oziroma oblikovanost pa so frazemi raznovrstni, tako religiozni, primerjalni, tavitološki in drugi. Pri analizi jedrno besedo (podstavo, rus. *опорное слово*) pišem krepko, komponente pa ležeče.

3 Glagolski frazemi

Najprej navajam nekaj splošnih glagolskih frazemov, nato pa jih razvrščam glede na strukturo. Glede na strukturo so lahko glagolski frazemi večbesedni ali pa sestavljeni iz dveh enot, npr.: »**Prišel je** na beraško palico« (PP, 58); »In kdor se je spustil v tako tvegano borbo, se je večkrat **spustil na lastno pest**« (OO, 116); »Domovina se je zdaj takorekoč **požvižgala na ljudska srca ...**« (PP, 61); »... **imam** že svojih stvari **čez glavo**« (BOTIO, 181); »Svojega pogleda se ni zavedal; to mu **je bilo v krvi**« (BOTIO, 7); »Vso vas **je imela v mezincu**« (PD, 50). »**Bodi** lepo *pri miru* in poslušaj« (KIN, 17 – to FE z jedrno besedo **pusti** srečamo še na str. 22, 23 in 34); »Ali *ste ob pamet?*« (BOTIO, 91); »Tako, zdaj **bo** pa vse v redu« (BOTIO, 21); »Pa vam **gre** hitro *izpod rok?*« (BOTIO, 15); »Naposled **je le prišla** do *sape* in besede« (M, 8); »Tako pa **greva** še malo *v svet*« (KIN, 36); »... in sklenil, da ne **bo vlekel na ušesa**, čeprav je dobro vedel, da **bo vlekel**« (KIN, 14); »Bilo mu je res hudo, posebno, ker je macesen rekel, da ga je **zadel** *v živo*« (KIN, 32).

Glagol + predlog + pridevnik + samostalnik

»Toda Martin Jakončič **se je rodil pod srečno zvezdo ...**« (PP, 41); »Sam bog ve, *pod katero nesrečno zvezdo si se rodil*« (ŽIDVP, 132).

Glagol + predlog + pridevnik

»... temu človeku ne prideš in ne **prideš do živega**« (PD, 36); »*Najrajši bi se pogreznil v zemljo*« (TN, 57, 72).

Glagol + samostalnik

»Sta razdelila karte in **vrezala ,briškolo‘ ...**« (ŽIDVP, 91); »Namrščili smo čela ...« (M, 11); »Motovili so se po dvorišču in **pasli dolgčas!**« (POM, 45); »Svoji jezi pa **je dal duška** s tem ...« (ŽIDVP, 108). Nanca pa si z vsem tem res ni **belila glave** ...« (ČNZ, 203); »... in smo v tem vrtincu **izgubili glavo** ...« (BOTIO, 41); »Božena je počasi **povesila glavo** ...« (PD, 153); »Peter Majcen ni takoj **vzdignil pogleda**. Prebral je še enkrat in še enkrat, šele nato je počasi **vzdignil glavo**« (BOTIO, 178); »Toda orožniki so mu rekli, naj **drži gobec** ...« (ŽIDVP, 147 – vulg.); »Saj ne **gori voda**,« sem jo podprl« (PD, 162); »Generali, ki niso nikdar **trgali hlač** po vojaških akademijah« (PD, 16–17); »Mene pa je vselej **kuhala jeza**« (PD, 94 – ekspr.); »In da mi boš **držal jezik!**« (OO, 107); »... da sem komaj **zadržal jezik** ...« (OO, 95); »... če bi Štefuc tako rad ne **gledal v kozarec** ...« (TLD, 44); »... njihova sirena [je] tako grozovito tulila, da mi je **ledenela kri**« (M, 3); »Čuti, da mu **vre kri** ...« (TN, 72) – začetno dovršno dejanje izraža podstava: »Hotejcu [je] **zavrela kri**« (SNV, 124; PVT, 23); »Graščaki so delili pravico in **rezali kruh**« (POM, 51); »... in si **skočiti v lase**« (TLD, 36); »Toda čeprav ni nikomur **skrivil lasu**, so se ga vsi bali« (T, 68; OO, 100); »... mu [je] začela **brati levite**« (ŽIDVP, 85 – šalj.); »Kadar je bil Izidor pri Petru, so sedli h kartam in **metali ,marjaš‘** skoraj do dne« (ŽIDVP, 145); »... hudobija mu ni **dala miru**« (POM, 57); »Temnikar je **mislil** svoje *misli in gledal mimo*« (V gaju, 10 – notranja frazeologizacija; KIN, 40); »... je stal v trgovini zidar Štefuc, tiščal v roki frakelj in **pasel mulo**« (TLD, 43); »... z božjim darom ne **brijem norceve**« (TN, 73). »Senik podereš!?« je Matic **izbuljil oči** ...« (SNV, 120). V naslednjem citatu je podstava samostalnik, ki pa označuje glagolsko dejanje: »... (potovka je) **izbuljila** svoje debele, solzave **oči**« (SNV, 133); »Katra [je] užaljeno **izbuljila** svoje debele, solzave **oči**« (SNV, 135); »In zato se je treba boriti, **odpirati** ljudem **oči** ...« (PP, 17, 126; M, 11; PP, 21, 35, 65); »**Pomel si je oči** in spet pogledal« (BOTIO, 177); »Marsikdo (je) **vrigel oči** za njo ...« (PVT, 23); »Dedci so **zavili oči** proti stropu ...« (PVT, 30); »Matic je bežal, kolikor so ga **nesle pete**« (SNV, 127); »... pa je krota prej **odnesla pete**« (PP, 114); »... a vendar se ne more premagati, da ne bi od strani **vrigel pogleda** vanj« (PD, 27); »Deset let si **bom lizal rano**, preden se mi zarase« (KIN, 32); »... potem [je] vstal, šel po sobi in **si mel roke** ...« (ŽIDVP, 122); »Ravničarica ga sploh ni izpustila izpred oči, ker se je bala, da bi **položil roko nase**« (PVT, 24); »In stric ga je **vzel v roke**« (OO, 105); »Na dan poroke je **sijalo jasno sonce**« (ČNZ, 156); »Fratniku bi se bilo ob tem dotiku skoraj **odklenilo srce** ...« (ŽIDVP, 94); »Zato je **zaklenil** svoje *srce*« (ŽIDVP, 93); »Počakaj, da **odbije** tvoja *ura*« (T, 70); »Če se kdaj spozabijo in odpro svoj kljun, jim starši takoj **pokažejo vrata**« (ŽIDVP, 100).

Glagol + samostalnik + samostalnik

»Nanca pa naj kar **pobere šila in kopita**« (ČNZ, 182). Notranja frazeologizacija je v primeru: »... toda njegova pamet **je spala spanje pravičnega** ...« (ŽIDVP, 107); »**Zvrnil sem** še *kozarec vina* ...« (SNV, 110).

Glagol + predlog + samostalnik

»A ker **je prišlo do besede**, vam lahko povem ...« (BOTIO, 33–34); »... **bodo skakali v besedo** ...« (TLD, 34 – enak FE navaja SSKJ); »Morda je spoznal, da so tu vsi dokazi **bob ob steno** ...« (ŽIDVP, 90); »[Vojnačko] so v treh letih **pognali na boben**« (PD, 147 – ekspr.); »Vedela sem, da *ima še nekaj za bregom* ...« (OO, 106); »... [življenje] ... je **poznal do dna**« (S, 13); »... to ga **je skelelo do dna srca**« (PP, 11); »Ta dva **imata nekaj na duši**« (BOTIO, 174); »... ni lahko dotikati se stvari, ki **leži obema na duši**« (OO, 93); »**Zazeblo** me je *pri duši*« (PD, 121); »Ti jo bom že **izbila iz glave!**« (PVT, 23); »Kaj takega ni še nobenemu **padlo v glavo**« (ČNZ, 198); »... se mu je **razlezel čez lice smeh**« (ČNZ, 161); »Slišal sem, slišal, da te **vzel na piko**« (SNV, 133); »... ti so **prišli po kostanj v ogenj**« (TLD, 371); »... Prelogar ... te **sprejme pod svojo streho**« (PP, 52); »To pismo **je spravilo** Martina iz tira« (PP, 126); »Delo je **raslo čez glavo** ...« (ŽIDVP, 145); »... če bi kakemu literarnokritičnemu miličniku **treščilo v glavo**« (BOTIO, 175); »Nato je **zmajal z glavo** ...« (BOTIO, 55); »... me je ta misel z novo močjo **stisnila za grlo**« (PD, 10); »... tista **nerazumljiva sila** jo je **tiščala za grlo** ...« (BOTIO, 89); »... jo je moral celo župnik **prijeti za grlo**« (PVT, 25); »Toda ko so mu **stopile na jezik**, so se mu **mah zazdele** neprimerne in celo neumne« (PP, 117); »... pa se je še o pravem času **ugriznil v jezik** ...« (PVT, 33); »In zdelo se mu je, da ga po krivici **mečejo pod kap**« (ČNZ, 160); »... [veter] **rezal je do kosti**« (T, 85); »Pa so me le **držale v krempljih!**« (PD, 7); »... ji je pobožna teta hotela **skočiti v lase** ...« (ŽIDVP, 125); »... so ga **pustili pri miru** ...« (PVT, 26 in 26); »... bi se rada **postavila na noge** ...« (PD, 147 – pog.); »Za Zoro se kar **pod nosom obriši!**« (TLD, 47; enak frazem je še na str. 42); »No, zdaj se pa kar **obrišiva pod nosom** ...« (ŽIDVP, 88); »Posebno kmečkim dekletom **je to šlo v nos** ...« (PD, 148); »Na vasi so bili trije domačini, ki so se stiskali po hišah in **nosili** miličnikom *na nos* vsako besedo« (PP, 79); »... Zinka ga **vleče za nos** ...« (ŽIDVP, 135); »... **prebode z očmi** vsa dekleta ...« (TN, 101 – ekspr.); »... jo bo **pripeljal pred oltar**« (PVT, 26); »... naj **spravi** nečaka *k pameti*« (ŽIDVP, 135); »... vendar smo zmeraj vedeli, katero dekle *ima* trenutno **na piki** ...« (PVT, 29); »Vprašujoče zagrci prijatelj in me **ošine z** nejevoljnim *pogledom*« (PD, 17); »**Vrgla je pogled** na podobo ...« (OO, 103); »Hotejec ga je odvedel domov ... ter ga šele nato **vzel v precep**« (SNV, 137; PD, 140; OO, 107); »Saj, to jim **je šlo v račun!**« (OO, 112); »Nič! – se je sitno otresel pob in **skomignil z rameni** ...« PD, 37, 38); »**Zmignil je z rameni**, se obrnil v vežo ...« (BOTIO, 171); »Vse jim **je šlo gladko izpod rok** ...« (TLD, 36); »Samo nihče ne sme **držati križem rok**« (PP, 79). »Zdaj živim na drugi strani pa mi je zelo **od rok**« (PD, 155); »... šala ni **šla več od rok**« (PD, 155); »... če bi bili mi tako močni, da bi znali sami sebe tako trdo **prijeti v roke** ...« (PP, 23); »**Zamahnil je z roko**, si prižgal cigareto ...« (BOTIO, 47); »... Je zamrmral in **zamahnil z roko**« (BOTIO, 47; PD, 23); »... [Barbara] je kmalu **šla pod rušo**« (TN, 66); »Zazeblo me je do kosti, toda **prišla sem do sape**« (PD, 6 in 93);

»Jera se je nekaj časa solzila in **si gnala k srcu** ...« (PP, 81); »Potrpi in nikar **si** tako ne **ženi k srcu!**« (S, 6); »Pob je čutil, da očetu še nekaj **leži na srcu** ...« (PVT, 35); »No, Ravničar si tiste pridige ni bil **vzel k srcu**« (PVT, 19); »Tedaj ga je **zazeblo** tudi *pri srcu*« (PVT, 12); »... ji govoril, naj se nikar tako ne **žene k srcu**« (PP, 135; S, 23); »Dekleta so jo najprej **gledale po strani** ...«; »Vtem je Travnikarjev stric, ki **je imel** vse Lahe strahotno *v želodcu* ...« (PD, 151); »... [Lužnico] ... **je imel** že od nekdaj *v želodcu* ...« (SNV, 124).

Glagol + samostalnik + predlog + samostalnik

»... da bi **bilo** vse prigravarjanje *bob ob steno*« (SNV, 143); »Polglasno požvižgavajo predse svojo pesem in **zidajo gradove v oblakih**« (PP, 66). »– in tisti nasmeh mi **je odvalil kamen s srca**« (PD, 159); »Kar jutri bova **vzela pot pod noge** ...« (PD, 40, 42 – poud.); »Kadetka je ... **prekrižala roke na hrbtu** ...« (PD, 43); »Zato so trdile, da bi mu bilo treba **pognati strah v kosti** ...« (SNV, 135–136); »... **prej ali slej** moraš **pogledati življenju v oči**« (PD, 40); »In če kaj bleknem, **je** brž **ogenj v strehi**« (K, 44).

Glagol + pridevnik + pridevnik

»... **je bil** takrat pri Mojem Jezusu *kuhan in pečen*« (ŽIDVP, 123).

Glagol + pridevnik + samostalnik

»Sicer pa **ima** marsikatera družina *svojega črnega kozla*« (PVT, 29); »... ko so njenemu fantu tam **postala tla prevroča**, ...« (PP, 138); »Vstala je s smehom na ustih in **je bila** ves dan kar *židane volje*« (ŽIDVP, 130 – ekspr.); »... s svojimi besedami [je] *zadel* kmeta Črnilogarja naravnost v njegovo živo in večno *žgočo rano* ...« (BOTIO, 39); »... [Štefuc] naj **vzame pamet v roke**« (TLD, 45); »Orlica pa **je bila mehkega srca** ...« (KIN, 23). Le enkrat nahajamo frazem s strukturo glagol + predlog + zaimek: »Marjanca je počasi **prišla k sebi** ...« (ŽIDVP, 111).

Glagol + samostalnik + veznik + samostalnik

»**Pobrala je**, kakor pravimo, *šila in kopita* ...« (TLD, 30); »Danes pa, še pomisliti ne smem, kakšne *križe in težave imam* ...« (PP, 97); »Kadar bo molče **pogledal v kozarec**, **bo pobrala šila in kopita** ...« (ČNZ, 198).

Glagol + prislov + samostalnik

»Potem mu baba ukazuje ... **ovija** ga *okrog prsta*« (BOTIO, 35); »... **vrže kvišku** svojo rdečelaso *glavo*« (TN, 71); »... vselej **sem vrgel kvišku glavo**« (PD, 4); »In tako je *življenje* **teklo lepo dalje**« (KIN, 54); »Tedaj pa kakor bi odrezal: utihne, **vzame pamet v roko** ...« (TN, 65 – SSKJ ima komponento *roka* v mn.); »Kristince **je bila sama kost** in koža« (ČNZ, 174).

Zaimek + glagol + predlog + prislov + pridevnik

»Haha, **ta je pa res lepa!**« (PD, 118). Le enkrat sem srečal FE: »... *ona pa se je po-tegnila vase*« (glag. + zaim.; BOTIO, 24). Posamično sem naletel na frazem s strukturo glagol + zaimek + predlog + zaimek: »V izbi **je bila** stara Pečanka *vsaj iz sebe*« (TLD, 50). Redka je tudi FE glag. + prisl., npr.: »Hotejčev Matic **je ležal vznak** na

dveh golih mizah« (SNV, 110); »**Legla je** *vznak ...*« (TN, 87). Dvakrat imamo FE s strukturo glag. + predl. + sam.: »... čeprav me **je stisnilo** *pri srcu*« (PD, 68); »In ta laž ti ni **prišla** *na jezik* šele pri grobu.« Le enkrat sem registriral frazem s strukturo glag. + predl. + sam. + predl. + sam.: »... pa se ni mogel odločiti, ali bi **prišel** *z besedo na dan* ali ne« (PVT, 37). Registriral sem tudi FE: predl. + sam. + sam. + glag., npr.: »*V žlici vode bi nas utopil* vse skupaj!« (ČNZ, 187). Tako tudi zaim. + glag. + sam. + predl. + sam., npr.: »Pa tudi *njemu gre delo od rok*, kaj?« (VŽ, 106). Tale frazem ima strukturo glag. + dva sam.: »Še mu ne **da kri miru**« (PP, 130).

Glagol + predlog + zaimek + samostalnik

»... [bratec] **je jokal** *na vse grlo*« (PD, 89); »... krili z rokami in **kriči** *na vse grlo*« (TN, 100); »... je začel **vpiti** *na vse grlo*« (PP, 135); »Če **bi bil** *jaz v njegovi koži ...*« (TLD, 195); »**Zlezi** *v njegovo kožo*« (PVT, 27).

Glagol + samostalnik + predlog + zaimek

»... ter se ... užaljeno zadre nanjo, naj nikar ne **brije** *norcev iz njega*« (ŽIDVP, 107).

Glagol + glagol + predlog + števnik

»... kakor bi ne **znala šteti do pet**« (TLD, 36). Dvakrat sem opazil strukturo glag. + zaim. + sam.: »Temnikarica [je] **vzdignila** *svoj sitni glas*« (BOTIO, 24); »Rahle šale **so zbijali** *na njegov račun*« (PP, 80).

Glagol + nikalnica *ne* + pridevnik + nikalnica *ne* + pridevnik

»... ni **rekla** *ne bele ne črne*« (PP, 37); »*Ne duha ne sluha* **ni bilo** več o njej« (PD, 147); »Ko se je pobral, **ni bilo** o letalu *ne duha ne sluha*« (SNV, 167); »O travi tam **ni bilo** več *ne duha ne sluha*« (PD, 162); »Izpod mize vlečem svoje noge, ki jih **ni ne konca ne kraja**« (PD, 18); »Zavoglar **ni bil** *ne krop ne voda ...*« (PD, 140).

Zaimek + glagol

»**Popihal** *jo je domov*« (PP, 116); »... s tem je dovolj jasno povedano, da se kratkoma **požvižga** *nanj*« (ČNZ, 184); »... ker ne znate živeti, **to se pravi** dobro jesti in piti ...« (TN, 51–52); »**To bomo** šele *videli ...*« (BOTIO, 161).

Prislov + glagol

»No, nikar me **ne glej** tako *debelo!*« (PD, 70); »Ti kar *naravnost* **povej!**« (PD, 7); »Prekleta *hitro ga je stisnilo!*« (PD, 125); »... *vznak* **ležim** na golih prečnih deskah ...« (PD, 60); »**Vrgel sem se** *vznak ...*« (PD, 4).

Predlog + števnik + samostalnik

»... vetrovi so razigrano pihali *na vse štiri strani sveta*« (ŽIDVP, 82); »... [večerni mrak] je bil še *za devetimi gorami*« (SNV, 141); »... čeprav se zdi *na prvi pogled ...*« (POM, 66); »Glas o njeni lepoti [bo] šel *v deveto vas ...*« (SNV, 139); »Takrat navadno vsi *eno in isto misel* meljejo« (OO, 110). Le enkrat sem opazil FE s strukturo: prid. + predl. + štev. + sam., npr.: »Ves dan je sedel za mizo **sključen v dve gube**« (ŽIDVP, 104).

Predlog + samostalnik + glagol

»Sicer pa mi to vprašanje niti *na misel ni prišlo*« (BOTIO, 79); »Še v *glavo mi ne pade ...*« (TLD, 42); »Kaj si *na glavo padel?*« (TLD, 45); »V *glavo mi šine*, pa napišem« (BOTIO, 9); »Po *ovinkih* sem nemara res *rekel ...*« (PD, 68); »Kar vidimo, kako je vse *iz trte zvito ...*« (PVT, 33). Le enkrat sem opazil frazem s strukturo predl. + sam. + sam. + glag.: »*Iz dna srca si je zaželela ...*« (ČNZ, 176).

Glagol + predlog + samostalnik + samostalnik

»*Zazeblo* me je *do dna srca*« (S, 20); »*Sovražil je* to orodje *iz dna svoje duše*« (ŽISVP, 140); »Čisto *na dnu* njegove *duše je ležala* zakopana skrivna misel« (PP, 44).

4 Samostalniški frazemi**Samostalnik + samostalnik**

»Tako je bil zdaj Štefuc v *dno duše* žalosten« (TLD, 44); »... stari mornar, ki se je v pozni *jeseni* svojega *življenja* vrnil v matično pristanišče« (KIN, 9); »Toda iz tega vzklika ne bo posvetil niti *žarek ljubezni* ali sočutja ...« (OO, 94); »Komaj je tri *dni* gledal *luč sveta ...*« (ŽIDVP, 94); »Stanovali so, pa *mir besedi*« (PP, 123); »Kamen je čutil, kako v njih utriplje *sok življenja*« (KIN, 35); »... sonce ne vrže okrog vogala *šop žarkov*« (ŽIDVP, 119).

Samostalnik + glagol

»... *bridkost ... se je razlila* po vsem telesu« (BOTIO, 87); »... počasi se mu je tudi *jezik razvezal*« (PP, 20); »... kolovoz se je kakor bela *kača zvijal* okrog pobočja« (BOTIO, 125); »Seveda, če vas *kliče delo ...*« (BOTIO, 149); »Nekateri so celo trdili, da *se mu kolesa ne vrte* v pravo smer ...« (S, 6–7); »Vprašala ga je, če se nemara še spominja kakšnega *kozla je ustrelil* pred dvema letoma ...« (ŽIDVP, 85); »Vencu je *kri udarila* v glavo ...« (ŽIDVP, 133); »Človeku kar *kri zavre!*« (OO, 103); »In res sem dobro hodil ... kolikor so me le *nesle* utrujene *noge*« (PD, 57; BOTIO, 187); »S svojo upognjeno hrbtenico je pa kar *norce bril*« (OO, 108); »Saj dobro vem, da te *pamet* ne bo prej srečala!« (BOTIO, 22). Trdilna oblika tega frazema je: »Tudi Okrogličarja je *pamet srečala*« (OO, 99). »Ubogi Zamorki je kar *sapo zaprlo*« (PVT, 26); »... kakor bi neko posebno *sončece sijalo nanj*« (BOTIO, 61); »*Roke* me že tako *srbijo!*« (TLD, 50); »In *vest* ga *mora peči*« (OO, 99); »In *rane* še *niso zaceljene*« (BOTIO, 20); »*Čas* vse *celi*« (BOTIO, 20); »... *življenje je teklo* dalje« (ŽIDVP, 94).

Samostalnik + glagol + samostalnik

»*Črv* ji *gloda srce*« (PVT, 23); »... *jezik* [mu] ne *da miru*« (PP, 78); »... *beseda* [mu] ne *gre z jezika*« (OO, 106); »Gino je gledal za njim, dokler mu niso *solze zalile oči ...*« (PD, 151). Le enkrat imamo FE s strukturo sam. + zaim. + glag. + predl. + sam.: »*Kamen se jim vali s srca*« (TN, 98). Dvakrat nahajamo frazem s strukturo: »Kar *mraz ga je stresel* ob tej misli« (PP, 71); »*Noge so ga nesle* naprej« (PP, 187).

Pridevnik + samostalnik kot jedrna beseda

»... kakor bi hotel iz redke, slabokrvne usedline potegniti *bodrilno besedo*« (BOTIO, 148); »... dajemo *častno besedo*« (ŽIDVP, 135). Zapisujem si doneče, toda *prazne besede* njegove napitnice« (PD, 17); »Imel sem junaka, ki je *bil dedec in pol!*« (BOTIO, 118 – ekspr.); »... *košati brki* so v enakomernih presledkih vztrepetavali ...« (SNV, 114); »... je popolnoma sam ... nima *žive duše*« (PP, 71; enak frazem še imamo v PD, 67, 68; TN, 55, 64; OO, 108–109); »... sredi najhujših *pasjih dni*« (K, 48–49); »... in boste mirno doma dočakali trobento *sodnega dne*« (BOTIO, 40; PD, 28); »Do takrat v tej dolini še *živa duša* ni bila videla kolesa ...« (PVT, 19; enak frazem še je v ČNZ, 164; T, 53; SNV, 125); »Rečem – se je sonce oglasilo z njegovim *zamolklim glasom* ...« (BOTIO, 121); »In ker je *bil bistre glave* ...« (POM, 52); »... samotna pristava...pod *črnim smrekovim gozdom*« (BOTIO, 15); »*Zgodnja jesen* je prihajala« (PP, 27); »... ga bo zdaj zgrabila *sveta jeza*« (PD, 95; OO, 102); »... (farovška kuharica) je bila ženska *dolgega jezika* ...« (PP, 126; S, 8).«...ker je bil bistrih oči in zelo *ostrega jezika* ...« (T, 68); »Pred temi odločilnimi besedami mu je *jezik otrpnil*« (PP, 75); »Očitala mu je *predolg jezik* ...« (ŽIDVP, 85); »... je bil znan po svojem *strupenem jeziku* ...« (S, 18; SNV, 136); »Če zgodba ni žalostna, ne more imeti veselega, *srečnega konca*« (KIN, 13); »... baba pa je mlada in zdrava in ima še *hudo kri*, kakor se reče« (PP, 97; BOTIO, 47; VŽ, 109); »... si je zaslužil svoj *vsakdanji kruh*« (S, 18; ŽIDVP, 129); »... njeni dolgi *bakrenordeči lasje* ...« (PD, 27); »Imel je vranje *črne lase*« (T, 67; TN, 68); »Dolgi, *plavi, gladki mehki lasje* ...« (PD, 49; BOTIO, 9); »Otrok okroglega obraza, svetlih oči in *plavih, kodrastih las*« (BOTIO, 125–126); »S koščenimi prsti si je začela potiskati *sive lase* pod ruto ...« (PD, 83; BOTIO, 88); »Na samega *novega leta* dan ...« (PP, 61); »Tudi *navadni ljudje* so nenavadni« (BOTIO, 9); »... [roka se je] počasi vzdigovala in padala v beli *sončni luči*« (BOTIO, 30); »... a že pri *goli misli* ...« (PD, 156); »... pa se bojim nepotrebnih *jalovih misli*« (R, 173); »Na, šel sem na sprehod, da bi se otrešel *morečih misli* ...« (BOTIO, 117); »... blede zlata luč ... se je ... igrivo poplesavala po *razvalovanem morju*« (T 53); »Morda še danes potuje po *širnih morjih in oceanih*« (KIN, 37); »Saj poznamo te *babje muhe!*« (PD, 113).

Epitet *mrzel* se v naslednji povedi devetkrat ponovi, medtem ko je frazem en sam: »*Mrzlo* zimsko sonce je nepremično viselo na mrzlem *nebu*, in je z *mrzlimi* žarki *mrzlo* oblivalo *mrzle* čelade, ki so se *mrzlo* pobliskavale, kakor se v soncu *mrzlo* pobliskavajo *mrzle* maroge na *mrzlem* kačjem hrbtu« (BOTIO, 81); »... toda babe vreščijo za *prazen nič* ...« (ČNZ, 184; PD, 84); »V *globoki noči* se je vračal domov« (PP, 130); »... jesenski veter (se je) igral z *mesečno nočjo*« (T, 53); »Ko sta stopila iz gostilne, je bila že *trda noč*« (PP, 99; ČNZ, 163); »Prav tako je Tilčka rekla Temnikarju, ko je dolga *zimska noč* zalila samotni Temnik« (BOTIO, 18); »Zamaknil sem se vanj in čakal, kdaj bo po *stari navadi* z dlanjo poribal hrbet svojega *orlovskega nosu* ...« (PD, 22). Enako FE še imamo v POM, 45; KIN, 42; TN, 51, 101–102; KIN, 10; PD, 34.

V nadaljevanju imamo cel kup frazeoloških somatizmov, npr.: »Ima izurjeno oko in *oster nos*« (TN, 55); »... v širokem in *ploskem nosu* mu je cvililo ...« (SNV, 114).«Besede kar brizgajo iz gostilničarjevega *zariplega obraza* ...« (TN, 73). *Oči* so pri Kosmačevih junakih *črne* (ČNZ, 175; ŽIDVP, 81, 96, 137; TN, 53;

BOTIO, 60), *modre* (T, 67; VG, 10; POM, 45; KIN, 39; PD, 23, 24, 24, 37, 51, 71, 75). Komponento *moder* pisatelj še stopnjuje in primerja: »**Oči** pa je imel velike in *modre*, tako *modre*, kot je *moder* osatov cvet« (VG,6). Take oči imajo tudi ruski ujetniki (ČNZ, 167). *Plave oči* srečamo trikrat (PD, 10, 27, 37). **Oči** so tudi *rdeče* (KIN, 20, 23; POM, 45), *sive* (OO, 97; PD, 77; S, 20; PD, 19). »**Lasje** so *redki*, *sivi*, *trdi*« (OO, 97); »... me zaničljivo pogleda z *vdrtimi*, *vodenimi očmi* (PD, 18 – rus. *впалые глаза*). Dve različni komponenti se naslanjata na jedrno besedo: »Ravničar [je] *izbuljil* svoje mokre *volovske oči* (PD, 50); »To je njegovo oko, veliko, globoko, jasno *zeleno oko*« (BOTIO, 77); »... skromnost ni vredna *piškavega oreha*« (PVT, 19); »**Božji otrok**‘ so včasih rekli tistemu nezakonskemu otroku, ki ,ga je dal bog‘, to se pravi, da niti vedeli niso, kdo je njegov oče« (SNV, 121); »**Otrok božji**‘ pa so rekli tistemu siromaku, ki se je rodil z nejasno pametjo« (SNV, 121); »... *kratka pamet* [je] *greh*« (ŽIDVP, 83); »... ni bil več pri *pravi pameti* ...« (T, 60); »Pa si res *trde pameti*, da še tega ne veš« (KIN, 22); »Bil je začetek otožne *narodne pesmi* ...« (BOTIO, 47); »Sicer so ta bitja prav tako ustvarjena po *božji podobi* ...« (ŽIDVP, 100); »Kakor bi strmel v kačo, ki ga je nabodla na *ostri pogled* ...« (BOTIO, 39); »Kdor nikdar ne zagazi na *krivo pot*« (PD, 11); »Zdaj pa je zašel na *kriva pota*« (ČNZ, 181); »... od takrat se je začel njegov *križev pot* ...« (PP, 22); »Tja dol gre tvoja *življenjska pot*« (KIN, 26); »To bo daljše od *postne pridige*« (PD, 147); »... *večen ravs in kavs* ...« (ČNZ, 173); »S tem je bil *dnevni red* izčrpan ...« (ŽIDVP, 110); »Kakor bi ga ta *bridka resnica* nenavadno razveselila« (BOTIO, 10, 152); »*Trda resnica* se je dvignila pred mano ...« (PD, 4); »Primes vilice, da bi se prepričal, če je moja *roka* še *gluha*« (PD, 19); »... skočil je naglo pokonci, kakor bi se zbudil iz *hudih sanj*« (ŽIDVP, 89); »... Peter Majcen [je] začutil, da je ves pretresen in zbit kakor po *hudih sanjah*« (BOTIO, 114); »... *vladajoči sloj* se ga je bal« (POM, 62); »... se bodo pogreznile v zaslužen *zimsko spanje*« (PVT, 43); »Saj nima *trdega srca*, samo skorjo ima trdo ...« (TN, 63); »Nac, ki je kljub trdemu življenju človek vesele narave in *zatega srca*« (OO, 93); »*Zrelo* moško *srce* ...« (BOTIO, 75 – najbrž je to avtorski frazem); »V kuhinji je nastala *mrtva tišina* ...« (TLD, 51); »... je skoraj zapiskalo skozi *mrtvaško tišino*« (M, 9); »... in bo zdaj zdaj stopila pred *božji tron!*« (ČNZ, 187 – FE ni knjižna, marveč ljudska); »**Ura** je *odbila*, čas je prišel« (TN, 82); »Vedel je, da je prišla njegova *zadnja ura*« (POM, 66). V BOTIO imamo na str. 51 petkrat zapisan frazem *sveti večer*. »Od norčavih *južnih vetrov*, ki so razigrano pihali od vseh štirih strani *na vse štiri strani sveta* ...« (ŽIDVP, 82 – zast.); »A pripovedoval je samo, kadar je pihal *dober veter*, to se pravi, kadar je bil *dobro volje*« (POM, 10); »Vsi ti glasovi tečejo...kakor gosto *črno vino* ...« (PD, 26); »Bil je torej pravi stari *morski volk*« (KIN, 10); »...v tej *pasji vročini* ...« (TN, 52); Še pred *sončnim zahodom* ...« (PP, 20, 30); »Pritisnila je *trda zima*« (PD, 120); »Toda sčasoma je izprevidel, da so bile vse to samo *pobožne želje*« (ČNZ, 156).

Predlog + samostalnik + predlog + samostalnik

»... od **nog** *do glave* ...« (PP, 52); »od **danes** *do jutri* ...« (PP, 23); »... z **dneva** *dan*« (PP, 116); »... od **peta** *do glave* ...« (G, 37); »... od **zore** *do mraka* ...« (PVT, 26; enako še OO, 100; PVT, 37; SNV, 133; PD, 67). Le enkrat sem opazil strukturo

predl. + zaim. + sam. + predl. + sam.: »Še zdaj, ko si že skoraj z *obema nogama v grobu ...*« (BOTIO, 23). Trikrat nastopa struktura predl. + zaim. + sam.: »... *na vse kriplje ...*« (TLD, 35); »*Na vsem svetu ...*« (PVT, 35); »... *iz svoje glave pišete ...*« (BOTIO, 23).

Samostalnik + glagol + pridevnik

»Zdaj grem v Robe! – je odločno rekel in njegov **glas je bil jeklen**« (BOTIO, 122); »**Jezik ima dolg in oster ...**« (TN, 62); »... njegovo **srce je bilo preveč radostno ...**« (BOTIO, 8).

Samostalnik + glagol + predlog + samostalnik

»**Dan se je nagnil v večer** in padla je noč« (P, 107); »**Kamen se mi je odvalil s srca**« (R, 168; PP, 20); »**Želje** bi mu tako rekoč *brala iz oči*« (ČNZ, 184); »Kar vidim, kako jim **strah leze v kosti**« (OO, 113).

Samostalnik + glagol + predlog + pridevnik + samostalnik

»Tako je **življenje zdrknilo v stari tir**« (ČNZ, 196).

Samostalnik + predlog + samostalnik + glagol

»... **besede** pa kar *z usti požira*« (PVT, 33); »... seveda *je bilo vse bob ob steno ...*« (TLD, 31, 44; PVT, 36); »... **je dan za dnem mislil** na Jero« (PP, 116); »... vliješ na vse skupaj nekaj kozarcev vina pa **je ogenj v strehi ...**« (PD, 149–150). – Treh posameznih samostalniških struktur ne navajam.

5 Drugo

Religiozni frazemi

Najprej navajam frazeme s podstavo **bog**: »**Bog** ji daj nebesa ...« (OO, 99); »... **bog** mu daj nebesa ...« (VG, 8; BOTIO, 87); »Zunaj sem, hvala **bogu!**« (R, 168); »**Bog** vam poplačaj!« (PD, 107); »Joj! Joj! – **Bog** mu greh odpusti ...« (VŽ, 121); »**Bog** mu daj zaslužen počitek!« (TN, 86); »... spal [je] **bog** ve kje ...« (K, 49); »**Bog** ve, kaj je z njo?« (PD, 23); »Sam **bog** vedi, kako je obdržal glavo na vratu« (PD, 140); »... se je še kot nedolžen angelček preselil **bogu** v naročje« (ŽIDVP, 93); »... na *sodni dan ...*« (ŽIDVP, 150); »Glava pri glavi kakor na podobi *sodnega dne*« (T, 60); »Božja dekla« (SNV, 159); »Matic, kar pojdi v imenu božjem!« (SNV, 146); »... očitna kazen božja« (ČNZ, 196); »... njegovo srce pa je zahrepenelo, da bi šel ta kelih od njega« (ŽIDVP, 107 – besede so iz evangelija, izrekel pa jih je Jezus v času molitve v pričakovanju smrti na križu – Matej 26,39; Luka 22,42; Marko 14,36 – H. C. Ашукин – М. Г. Ашукина, *Крылатые слова*, Москва, 1960: Да минует меня чаша сия, Д. 6). »...v očenašu [je] nalašč pisano: daj nam danes svoj vsakdanji kruh ...« (K, ŽIDVP, 100); »Sveta nebesa! – se je prekrizala mama« (PD, 113); »... se je odkril, prekrizal, odmolil očenaš ...« (K, 45). Pri večerni molitvi so molili še en očenaš ...« (ČNZ, 154); »Očenaš, ki si ga v nebesih si ...« (SNV, 158); »Naj v miru počiva , amen« (PD, 144); »... [žena je] ... videla v tem pot božje previ-

dnosti« (ŽIDVP, 94; PD, 114); »Preselili so ga na oni svet« (PD, 144); »... na vekov veke ...« (ŽIDVP, 151, 207); »... [Jakob in Levi] sta se vdala v ‚božjo voljo‘« (ČNZ, 170, 172, 191; PP, 65, 97, 119, 121; ŽIDVP, 108, 111; PD, 147); »Bog in sveti križ božji, kakor je božja volja« (ČNZ, 172).

Medmetni frazemi

Sem spadajo izrazi besedne etikete in še mnogi tisti, ki bi jih mirne duše dali k religioznim FE: »... hvala bogu« (TLD, 40; BOTIO, 37); »Moj bog ...« (ČNZ, 164); »Hvaljen Jezus« (ŽIDVP, 85; PD, 123; PP, 33, 127); »Srečno pot!« (KIN, 30); »Dober večer ...« (ŽIDVP, 86; PP, 75).

Primerjalni frazemi

Teh frazemov je v Kosmačevih delih zelo veliko, zato jih navajam le nekaj. Primerjave so povezane z oziralnim načinovnim prislovnim zaimkom *kakor* ter s podrednima veznikoma *kot* in *ko*: »Jasen je kakor na dlani« (PD, 153); »... skrivajo ljubezen kakor kača noge« (PD, 151); »Pa si res trd kot kamen« (KIN, 22); »To ime se ga je prijelo ko klop« (K, 49); »Le zakaj dedec hrope kot kovaški meh ...?« (BOTIO, 62); »... drži kakor pribito!« (R, 164); »Štirideset let sem bil težak, garal sem ko črna živina« (PP, 17). Primerjave se tudi ponavljajo: »Barbaron se strese kakor šiba na vodi« (TN, 97; VŽ, 117; SNV, 111, 128, 137).

Pregovori in reki

V času administrativnega socializma je župnik pridigal: »Daj cesarju, kar je cesarjevega, in bogu, kar je božjega ...« (ČNZ, 158); »Daj Bogu, kar je božjega, in cesarju, kar je cesarjevega!« (PD, 86); »Kdor ne dela, naj tudi ne je!« (PP, 73 – pravi sv. Pavel); »Veliki dogodki ne potrebujejo velikih besed!« (PD, 14); »Grunt ima korenine do pekla« (PD, 88); »Če ima hudič mlade, nima samo enega!« (ŽIDVP, 128); »Vse ima svoj konec, tudi staro železo« (K, 50); »Z otroki je križ: rit jim rase, pamet pa ne« (ŽIDVP, 121); »... lenoba je mati vseh pregreh« (ŽIDVP, 149); »Kdor norca tepe, tudi sam ni pameten!« (SNV, 129); »Pometaj pred svojim pragom!« (ŽIDVP, 95); »... ker pravi pregovor, da je srednja pot najboljša pot« (G, 25); »Vrana vrani ne izkljuje oči« (ČNZ, 181).

Kletvice

Kletvic je neznatno število, a še te, ki jih izrekajo Kosmačevi junaki, niso prostaške, npr.: »Najrajši bi poslal vse skupaj k hudiču« (ČNZ, 186); »Sam hudič vedi« (TN, 60); »Vse gre k hudiču« (PP, 23); »Krote hudičeve ...« (BOTIO, 65, 67, 70, 71); »... naučila se je vraga in pol, t-t-t, petnajst petelinov!« (PP, 51; ta kletvica je še v ČNZ, 179, 179, 179, 179, 180, 181; PP, 49, 64, 95, 98; 111); »Porco cane!« (PP, 118); »Zakaj si se potem lagal, porco d'una cane« (PP, 134); »Strela nebeška, kaj pa mi je šinilo v glavo?« (BOTIO, 33).

Avtorski frazemi

To so take besedne zveze, ki jih ni najti v slovarjih, glede na jezikovno raven pa so nedvomno FE, kot npr.: »Poslali jih bomo v *Betlehem*, he-he!« (tj. 'ubili'; BOTIO,

26); »Tako bezlja ta norec stari, pa še ni **pameti dotekel!**« (TLD, 48); »Vsaj ne bo slišati, ko bomo tega mačka *vlekli za rep!*« (TN, 94); »Pa bi vsaj povedal, kam te **trma nese?**« (BOTIO, 24); »Pogledal sem v **nebo**: tam je bilo **zvezd, svetlih in rdečkastih, rosnih in mokrih, malih in velikih, mežikajočih** in resno **mirnih**.

Tavtološke frazeosheme

Termin je povzet po Antici Menac (2007: 42–52). »Tako je hodil Žef *od barake do barake*« (ČNZ, 185 – tu je zveza predl. *od* + sam. v rod.+ *do* + isti sam. v rod.); »... Idrija [se] mirno razliva *od brega do brega*« (PD, 27); »... [sporazum] je prehajal *od rodu do rodu*« (G, 25); »Samo nos se mu je zdebil in *od dne do dne bolj vihal navzgor*« (ŽIDVP, 105; R, 163); »... [pogled] je počasi romal *od gore do gore*« (PD, 78); »Hoditi morajo *od številke do številke*« (PP, 96); »Hodim *od grma do grma, od jablane do jablane*« (G, 41; PD, 76); »Hodil bom *od hiše do hiše ...*« (PP, 23, 62; SNV, 127, 139, 155; S, 19; ČNZ, 181; PP, 28, 52; TN, 93); »Ded pa je prhal in se jezno poganjal *iz kota v kot*« (PD, 88; BOTIO, 175 – zveza predl. *iz* + sam. v rod. + predl. *v* + isti sam. v tož.); »... hodil je *iz kraja v kraj*« (129); »Zakaj je prehajala *iz roke v roko*« (PD, 50); »... se začnem sprehajati *od stene do stene ...*« (K, 43).

Reminiscence

»Da, *to je zdaj vprašanje!*« (R, 162 – pripovedovalec); »*Biti ali ne biti – to je zdaj vprašanje*« (tako se začinja Hamletov monolog v Shakespearjevi tragediji); »Gregorčič pravi: Usoda tvoja – to si ti!« (ŽIDVP, 150); »Na, ti o volku, volk iz gozda!« (PD, 50 – lat. *Lupus in fabula* – Terencij); »Pri Vojnacu, ki so bili naši sosedje, oddaljeni dobrih deset minut, je bila Sodoma in Gomora« (PD, 92 – iz svetopi-semskega mita o Sodomi in Gomori, ki sta bili razdejani z ognjenim dežjem in potresom); »O svojem življenju razmišljam [...] in o svojih otročičkih, o teh *ptičkih brez gnezda*« (PD, 117 – ob tem se spomnimo pripovedi Frana Milčinskega Ptički brez gnezda).

Ciril Kosmač večkrat citira italijanske verze, npr.: »El general Cadorna / el ga scritto a la Regina. Se te la vol veder Trieste, / te la mando in cartolina ...«, tj. Če hočeš videti Trst, ti ga pošiljam na razglednici (PD, 110 – slovenska prevoda sta zapisana že v obravnavanem romanu).

Frazeološka substitucija

Tu gre največkrat za substitucijo komponente, v manjšem številu jedrne besede, npr.: »... banka [ga je] prejšnji teden *vrgla na boben*« (TN, 56 – tu je substitucija glagolske komponente *pognala, spravila*); »Prav tako imajo nekateri zelo dobro, naravnost *zlato dušo*« (OO, 96); »... toda *na dnu* njegovega **srca** je *ležal težek kamen*« (PP, 80); »Nič kaj *veselo* mu ni *bilo pri srcu*« (KIN, 26 – frazeološki slovarji navajajo jedrno besedo **duša**); »Mar misliš, da te *tista s koso* čaka že za hišo?« (BOTIO, 23 – FE pomeni 'smrt'); »Ni in ni *šla na limanice*« (PD, 148 – 'ni se pustila ujeti'); »*Na limanice* pa ne in ne« (PD, 148); »Ali si *vstal od mrtvih ...?*« (ŽIDVP, 141 – tu je substituirana komponenta *Kristus*); »He, he, pa si me *spravila v kozji rog!*« (PD, 65 – substituirana glagolska komponenta je *pognati*); »In vendar se mu večkrat zgodi, da se celo javno *znajde v precepu ...*« (TN, 52). Pogosteje se v

pravkar navedeni FE uporabljata glagola *imeti* in *biti*. »... ukazal [je], naj **razglasijo** novico *na vse vetrove*« (POM, 56 – slovarji navajajo glagol *raziti se*); »Učiteljica, ki bi jo vsi najrajši *pri živem telesu zmleli v prah*« (M, 8); »Saj pravite, da ima *vsaka stvar svojo zgodbo*« (KIN, 11); »**Življenje** je zajemala kar z *veliko žlico*« (TN, 65).

Fonetične besede

»In potem *si na cesti*« (PP, 78); »Peter Majcen je naglo prijel kozarec in ga zvrnil skoraj *na dušek*« (BOTIO, 148); »Preden človeka obsodiš, *zlezi* kar za **hip** v *njegovo kožo*« (PVT, 27). Fonetična beseda za **hip** je v PD, 4, 74, 154); »v **hipu**« (PD, 156); »Zasvedrana siva dlaka, za **las** podobna žimi« (PD, 123); »... so se mu *na mah* zazdele ...« (PP, 117, enaka fonetična beseda je še v VŽ, 112); »Ali *si ob pamet!*« (PD, 155, 156; ČNZ, 198); »Zdaj je bilo prave oborožene sile povsod *na pretek* ...« (PD, 116); »Kar poberi se mi! Ven! *In pri priči!*« (PD, 91, 99; TN, 78; TLD, 36); »... ni bil od mlada *nič prida*« (PD, 140); »... čreda ... je sicer *na videz* mirna ...« (TN, 55).

Folklorni frazemi

»*Bele ceste in cestice* so se vijugale *sem in tja* ...« (BOTIO, 68); »Prav na dnu doline, ob *beli cesti* in *zeleni reki*, negibno leži vas ...« (TN, 59, 64; M, 1–2); »Taki, ki se boje širokih cest in *belega dne* ...« (PD, 83; OO, 101); »In v svoji domišljiji sem zagledal *belo smrt* ...« (R, 167); »... *zeleni povodni mož*« (PP, 45–46); »In vsakih *sedem let* vse prav pride ...« (ŽIDVP, 111); »Nehaj, *duša božja!*« (T, 83); »**Prst božji** visi nad njim« (ČNZ, 176, 181); »... vzgajal [je] svoje otroke v **strahu božjem** in v **strahu božjem** tudi sam živel« (ČNZ, 181); »**Ustnice rdeče, sočne** ...« (PD, 24).

Elipsa

»... rekla pa ni *ne bele ne črne*« (PP, 69 – tj. *besede*); »Vsaj sprevidel bi, da se *proti burji* ne da, kaj šele proti vojski« (PD, 87 – izpuščen je eden izmed glagolov).

Transformacija

Opazil sem le en primer, in sicer: »Andrejc! *Vzemi pamet v roko* ...« (PD, 87 – SSKJ piše komponento *roke* – ekspr.).

6 Povzetek

Ob analizi frazemov v Kosmačevi prozi se nam pokaže nekaj značilnosti, ki so se pojavile že zgodaj in ostajajo v Kosmačevem pisanju skorajda stalne. Ob tem je največ frazemov, ki se nanašajo na realnost. Besedila skušajo ostajati čim bolj avtentična glede na opisovani čas in okolje ter na okoliščine, v katerih poteka dogajanje. Glede na pogostnost SBZ je na prvem mestu zbirka novel *Sreča in kruh*, ki odslkavajo napeto dogajanje v pisateljevi neposredni okolici pred tri četrt stoletja (*Sreča*, 1936; *Kruh*, 1936; *Življenje in delo Venca Poviškaja*, 1937; *Tistega lepega dne*, 1938). Potrebno se mi zdi omeniti, da v pravljicah *Kamen in njiva*, *Pravljica o maku* in *Medvejkah* skuša razvozlati elementarna ontološka vprašanja. S stilnega

pogleda je najbolj izbrušen jezik v *Baladi o trobenti in oblaku*. Sliko hladne smrti dajejo besedne zveze in leksemi: *mrzlo nebo*, *mrzlo sonce*, *mrzli žarki*, *mrzle čelade*. Podobo slovenske pokrajine prikaže v *Pomladnem dnevu*, v katerem s pisanimi barvami slika rože in bilke, značilne za ves slovenski svet.

Kosmačev neposredni odnos do življenja potrjuje tudi dejstvo, da je med frazemi daleč največ glagolskih, ki ponazarjajo dogajanje, akcijo. Ugotovitev, da se nekateri frazemi ponavljajo v okviru enega dela ali tudi v več delih, pa govori za to, da je Kosmaču vendarle bolj pomembno sporočilo besedila kakor njegova oblikovnost; ostaja naj čim bolj človeško pristno. Kosmač ne spada med avtorje, ki bi se za ceno jezikovne inovativnosti oddaljili od stvarnega, neizumetničenega prikazovanja življenja. Večkrat zasučé pero »ironično«, »optimistično« in »humorno«. Besede segajo do srca, kažejo psihični svet junakov, čustvene zgibe in razumske sodbe. Ves svet je njegova rodna vas, ki se razširi v domovino Slovenijo. Junaki se borijo za obstanek, srečujejo se z moralnimi vprašanji in s smrtjo.

Kratice

BOTIO	Balada o trobenti in oblaku
ČNZ	Človek na zemlji
G	Gosenica
K	Kruh
KIN	Kamen in njiva
M	Medvejke
OO	Očka Orel
P	Prebujenje: Sedemindvajseti marec 1941 v Marseillu
PD	Pomladni dan
POM	Pravljica o maku
PP	Prazna ptičnica
PVT	Pot v Tolmin
R	Ringaraja
S	Sreča in kruh
SNV	Smrt nedolžnega velikana
T	Tantadruj
TLD	Tistega lepega dne
TN	Težka nedelja
VG	V gaju
VŽ	V žagi
ŽIDVP	Življenje in delo Venca Poviškaja

Upoštevana dela Cirila Kosmača

Sreča in kruh, Ljubljana, 1946.

Pomladni dan, Maribor 1953.

- Očka Orel*, Ljubljana, 1964.
Iz moje doline, Ljubljana, 1965.
Izbrano delo II, Ljubljana, 1970.
Medvejke, Ljubljana, 1981.
Kamen in njiva, Trst, 1984.
Prazna ptičnica, Ljubljana, 1988.
V gaju življenje, Ljubljana, 1989.
Tantadruj in druge novele, Ljubljana, 1995.

Literatura

- Bojc 1980 = Etbin Bojc, *Pregovori in reki na Slovenskem*, Ljubljana, 1980.
Matešić 1982 = Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb, 1982.
Menac 1978 = Neka pitanja u vezi sa klasifikacijom frazeologije, *Filologija* 8, 1978, 219–226.
Korač idr. 1979–1980 = Tatjana Korač idr., *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, Zagreb, 1979–1980.
Menac 2007 = Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb, 2007.
Popović 1980 = Milenko Popović, *O frazemu i zamjenljivosti njegovih elemenata*, v: *Iz frazeološke problematike*, Zagreb, 1980, 47–55.
Prek 1986 = Stanko Prek, *Ljudska modrost*, Ljubljana, 1986.
Rojzenzon 1973 = L. I. Rojzenzon, *Lekcii po obščej i ruskoj frazeologii*, Samarkand, 1973.
Simeon 1969 = Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističnih naziva 1*, Zagreb, 1969.
SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana, 1970–1991.
Toporišič 1973/74 = Jože Toporišič, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovstvo* 1973/74, št. 8, 273–279.
Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, 2000.
Žukov 1982 = V. P. Žukov, *Russkaja frazeologija*, Moskva, 1982.

Фразеология в прозе Цирила Космача

Резюме

Анализ фраземов в прозаических произведениях Ц. Космача показывает несколько особенностей, появившихся уже в раннюю пору творчества. Они присутствуют в дальнейших произведениях. Наивысшее число УСК относится к реальности. Произведения пытаются оставить, поскольку возможно, подлины, учитывая описываемое время, среду и обстоятельства, в которых развертывается действие.

Учитывая частотность УСК – на первом месте сборник новелл «Счастье и хлеб» (Sreča in kruh), изображающий напряженные события в непосредственной среде писателя. Мы находимся во времени до три четверть века тому назад («Счастье», 1936, «Хлеб», 1936; «Жизнь и работа Венца Побаюкая», 1937 (Življenje in delo Venca Poviškaja); «В тот красивый день», 1938 (Tistega lepega dne). Нужно упомянуть, что в сказках «Камень и нива» (Kamen in nji-va), «Сказка о маке» (Pravlјica o maku) пытается писатель разработать элементарные онтологические вопросы.

Стилистически наиболее отточенный язык в «Балладе о трубе и облаке» (Balada o trobenti in oblaku). Картину холодной смерти дают словосочетания и лексемы: *mrzlo nebo*, *mrzlo sonce*, *mrzli žarki*, *mrzle čelade*. Картину словенской страны ярко пишет в «Тот красивый день». Перед нашими глазами выступают цветы и травинки, характерны для всего словенского мира. Непосредственное отношение писателя к природе подтверждает также факт, что между ФЕ более всего глагольных, изображающих событие, акцию. Факт, что некоторые фраземы повторяются в рамках одного и того же произведения и также в нескольких произведениях, подтверждает мысль, что Цирил Космач дает ударение на сообщение произведения, а не на его форму. Герои Ц. Космача человечески подлины. Автор не причисляется к писателям, которые бы за цену языкового новшества отделились от реального изображения жизни. Не раз писатель свернет перо «иронически», «оптимистично» и «юмористично». Слово приходит до сердца, изображает внутренний мир героев, чувственные сгибы и умные суждения. Весь мир – это его родимая деревня, его страна Словения. Герои Ц. Космача борются за существование, встречаясь с моральными вопросами и смертью.